

промисловості, адже головним продуцентом махорки в царській Росії була Україна. В 1914 році лися тютюну в Україні було зібрано 2960,3 тис. пудів [6, 144].

Основними центрами вирощування тютюну були Чернігівщина і північні повіті Полтавщини. Однак і тут у 1921/22 році через занепад переробної промисловості посіви тютюну починають різко зменшуватися, оскільки ціни на сировину були дуже низькими. Це в свою чергу загрожувало махорочній промисловості, яка могла залишитися без сировини. Оскільки практично всю продукцію скуповували великі оптовики, диктуючи селянам-виробникам грабіжницько-низькі ціни, а потім перепродували Махотресту тютюнову сировину за цінами, які забезпечували їм прибутки від 200 до 300 відсотків, то сільськогосподарські товариства поставили перед „Сільським господарем” питання про розширення та інтенсифікацію виробництва тютюнової сировини та забезпечення належних умов її збуту виробниками. Тому вже восени 1923 року „Сільський господар” уклав угоду з Махотрестом про закупівлю тютюнової сировини виключно через сільськогосподарські товариства і організацію швидкого розширення засіву тютюну селянами.

Кооперативна контракція посівів тютюну невдовзі за організаційного і матеріально-технічного сприяння райсільгоспсоюзів та сільськогосподарських товариств призвела до різкого збільшення посівних площ і повного забезпечення державних фабрик сировиною. Піднявши ціну на махорку, одночасно було підвищено закупівельну ціну й на тютюнову сировину до рівня, що забезпечував інтереси селянина з вирощування тютюну.

У 1924 році площа посіву махорки досягла 14 тис. десятин, валовий збір складав 1 млн. пуд. на суму 3 млн. крб. [4, 82]. Найбільші обсяги збуту тютюну-сирцю здійснювали такі райсільгоспсоюзи: Прилуцький — 300 тис. пудів, Роменський — 155 тис., Ніжинський — 120 тис., Конотопський — 100 тис., Золотоніський — 40 тис. і Лубенський — 20 тис. пуд. [4, 83].

У 1927 році тютюну-сирцю було зібрано вже 3,7 млн. пуд. Українську тютюнову сировину закуповували такі великі тютюнові фірми, як „Лафер” та „Шапшал” із Ленінграда, „Бакстрем” із Гельсінфорса [4, 83].

Вдало поєднуючи фінансову політику з добре поставленою організаційно-економічною роботою в галузі контракції, українська сільськогосподарська кооперація зуміла швидко налагодити відновлення обсягів виробництва харчової промисловості, цілого ряду цінних технічних культур. Це не лише забезпечило сировинну базу харчової та переробної промисловості, які в цей період забезпечували основну частину грошових надходжень від промисловості до державного бюджету, але і значно поліпшило матеріальне становище селянства, оскільки зробило доступним для сотень тисяч господарств стабільне джерело фінансових надходжень.

1. Морозов А. Село і гроші. Українська кредитна кооперація в добу непу. - Черкаси, 1993.
2. Марочко В. Українська селянська кооперація. Історико-теоретичний аспект (1861-1929). - К., 1995.
3. Фареній І. З історії становлення кооперативного руху в Наддніпрянській Україні. - Черкаси, 2003.
4. Батюк І. Сільськогосподарська кооперація в Україні.

- Харків, 1925.
5. Хроніка кооперативного життя // Сільський господар. - Харків, 1922. - № 2.
6. Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України. Рік перший. - Харків, 1929.
7. Ровдянський В. Сільськогосподарська кооперація розбудовується // Радянське село. - 1924. - № 13.
8. Кооперативна хроніка // Сільський господар. - 1925. - № 11-12.
9. Щириця Г. Що і як ми будемо // Коопероване село. - 1927. - № 20.
10. Кооперована хроніка // Селянська правда. - 1924. - 24 лютого.
11. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі - ЦДАВОУ). - Ф. 290. - Оп. 4. - Спр. 19.
12. ЦДАВОУ. - Ф. 539. - Оп. 3. - Спр. 882.
13. Коопероване життя // Сільський господар. - 1925. - № 11-12.
14. Пащенко Л. Контракція допомагає селянину // Сільський господар. - 1925. - № 15-16.
15. Онуфрієв В. Контракція в сільському господарстві України. - Харків, 1929.
16. Цимбал Г. Як працює сіль цукор // Коопероване село. - 1927. - № 20.
17. Кооперативна хроніка // Кооперована громада. - 1929. - № 17 18.
18. Кооперативна хроніка // Кооперативна громада. - 1929. - № 19 20.
19. Слівченко В. Як розвивається хмелярство // Сільський господар. - 1926. - № 17-18.

О.М. Дулгерова

ПОШИРЕННЯ КООПЕРАТИВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ПРЕСИ СЕРЕД СЕЛЯНСТВА В ПЕРІОД НЕПУ

Кооперативна література відіграла значну роль у поширенні агрономічних знань серед селянства в період непу. З цією метою кооперація як закуповувала спеціальну літературу та передплачувала періодичні видання, так і налагоджувала свою власну видавничу справу. Вивчення досвіду її діяльності є актуальним з огляду на те, що сучасне українське село потребує заходів держави, спрямованих на покращення його культурно-освітнього рівня. Окремі аспекти цієї теми висвітлено вітчизняними істориками [1; 2]. Разом із тим мало вивченим залишається діяльність кооперації з забезпечення села друкованим словом. Мета статті - дослідити заходи кооперації у період непу із поширення літератури та преси в українському селі. Об'єкт вивчення - кооперація УСРР періоду непу, предмет - поширення нею книг, преси серед українських селян окресленого періоду.

Кульгосвітній підвідділ „Сільського Господаря” видавав двотижневик сільськогосподарської кредитної кооперації „Сільський Господар”. Тираж журналу постійно збільшувався - від 500 примірників у 1922 році до 3300 у 1927 році, що свідчить про його популярність серед селянства. Основними передплатниками були сільськогосподарські кредитні товариства.

Головним шляхом розповсюдження кооперативної літератури було створення союзів і товариствами книгозбірень. Справою книготоргівлі займалася переважно споживча кооперація. За даними Книгоспілки, її пайщиками, тобто організаціями, що брали активну участь у розповсюдженні книг, у 1925-1926 роках були лише 12 союзів і 30 товариств. Із них книгарні мали один сільськогосподарський союз і одне сільськогосподарське товариство. Лише 6 сільськогосподарських союзів закуповували книги у Книгоспілки на суму 6,8 тис. крб.

За браком коштів більшість товариств не мала власних книгозбірень. Так, за даними обстеження 1925 р., із 1807 сільськогосподарських товариств, про роботу яких були відомості, лише 74 мали бібліотеки. На одну бібліотеку в середньому припадало 64 книги. Однак якщо узяти усі товариства, то вийде, що одна бібліотека припадала на 24 товариства і лише 2,5 книги на товариство. Щодо союзів, то у 1925 році власні бібліотеки з 21 союзу мали лише 9. Бібліотечні фонди містили 22,25 тис. книг, але майже половина з цієї кількості – 10,3 тис. – перебувала у бібліотеці Вовчанського союзу [11; 23, 24]. Таким чином, на 1925 р. кооперативні товариства і союзи були досить слабо забезпечені спеціальною літературою.

У 1925–26 роках із 1602 товариств книгозбірні мали лише 372, або 23,2 %. Загалом у них було 38,7 тис. книг. Особливо незадовільно робота з поширення серед селянства кооперативної та іншої сільськогосподарської літератури була налагоджена на Поліссі. Тут книгозбірні мали лише 16 % товариств. Навіть на Лівобережжі, у регіоні, де ця робота була налагоджена найкраще, книгозбірні мали лише чверть товариств [4, 79].

Поруч із тим, що більшість товариств не мала книгозбірень, навіть у тих товариствах, де вони були створені, більшість членів ними не користувалася. Так, у 1928 році книгозбірні відвідували лише 8–9 % членів кооперативних товариств [9, 10].

Найкраще забезпечені спеціальною літературою були бібліотеки буряківничих товариств. Крім того, кількість книг у них постійно збільшувалася. Так, на початок 1928 року у 231 буряківничому товаристві налічувалося 7,2 тисяч книг, а вже на кінець року – у 462 товариств майже 25 тисяч примірників [8, 70].

У справі поширення серед селянства агрономічних знань кооперативне важливе місце відводилося селянській пресі. На неї покладалися у першу чергу завдання пропагандистського характеру: через сільськогосподарську газету чи журнал селяни мали переконатися у прогресивності нових форм землекористування, нових методів у рільництві й тваринництві. Отримуючи агрономічні знання, селяни могли безболісно переходити до нових форм землевлаштування, запозичувати один в одного агрономічно-культурні заходи. Головне, що усе це повинно було позитивно позначитися на врожайності зернових і технічних культур та на поліпшенні селянського скотарства [3, 3].

Поширення сільськогосподарської преси було важливим ще й з огляду на недостатність на селі агрономічних кадрів. На пресу, що мала надходити у село щотижня, покладалися завдання допомогти селянинові порадою за відсутності агронома. Справді, не одна тисяча селян скористалася агрономічними порадами, надрукованими у газетах [3, 4].

У 1925 році з 1807 обстежених товариств, лише 172 передплачували журнали і 155 – газети. Тобто, один журнал припадав на 10 товариств і одна газета – на 12 [11, 23, 24].

Згідно з даними опитування кооперативних союзів у 1925–26 рр., пересічно на 1 союз передплачувалося 25 журналів і 18 газет [5, 80]. Разом із цим, товариства окремих союзів передплачували значну кількість періодичної преси. Наприклад, товариства Миколаївського союзу одержували 185 примірників газет, товариства Шевченківського союзу – 35 примірників газет і 100 примірників журналів, Полтавські товариства – відповідно 210 і 27 примірників. Найпопулярнішими кооперативними виданнями селянства були „Кооперативне життя”, „Сільський Господар”, „Нова громада” та інші. Також слід відзначити, що кооперативи передплачували не лише спеціальні місцеві видання, а й центральні, такі як „Правда”, „Экономическая жизнь”, „Український економіст”, „Вісті”, тощо [5, 80].

Особливо чітко передплата кампанія була організована у бурякових товариствах. Зокрема, вони передплачували вдвічі більше газет і журналів, ніж сільськогосподарські та кредитні товариства. Це було наслідком ширшої організації товариствами передплат періодичних видань безпосередньо для своїх членів [9, 10].

Поруч із першістю в оформленні книгозбірок, буряківничі кооперативи вдало наладили передплату товариствами періодичної преси. Так, 1927 р. 400 товариств отримувало 2,3 тисячі примірників газет, 310 товариств –

440 примірників журналів. 1928 року 823 буряківничі товариства передплачували вже 16,7 тис. газет і 640 товариств – 1,85 тис. журналів [8, 69].

Найгірше справа поширення серед селянства сільськогосподарської преси була поставлена у кредитних товариствах. Так, 1927/28 р. 7 % товариств не передплачували газет і 15 % не передплачували журналів [8, 69].

Питання агропропаганди особливого значення набуло напередодні згорання непу й переходу до суцільної колективізації селянських господарств. Під час підготовки до весняної посівної кампанії НКЗС покладав на „Сільський Господар” завдання видати листівки про контракцію, листівки-інструкції з кожної контрактованої культури, які роздавалися селянам при укладанні угод. Також „Сільський Господар” видавав спеціальні брошури, присвячені контракції, а також плакати, що стосувалися окремих сільськогосподарських робіт [2, 54, 55].

Пропагандистські завдання покладалися і на окремі союзи. Так, Укрбуряксоюз видав 14 назв листівок, 2 брошури та 8 плакатів. Плодстілка видавала листівки з контрактованих культур та плакати [2, 54, 55].

Більшовики вважали, що масова агрономізація населення може розвиватися через ліквідацію неписьменності та за допомогою агрокооперованої виробничої пропаганди. Перше завдання полягало у тому, щоб низкою заходів домогтися засвоєння бідняцько-середняцькою групою селянства тих технічних та організаційних заходів, застосування яких призвело б до піднесення виробничих сил сільського господарства на основі його усуцільнення. Перед агрокооперованою виробничою пропагандою ставилося завдання якнайшвидше виконати план соціалістичної реконструкції сільського господарства й розгорання індустріалізації у країні [7, 62, 63].

Звичайно, такі плани більшовицького уряду щодо ролі кооперативів у подальшій розбудові селянських господарств вступали у суперечність із прагненнями самого кооперованого селянства. Із 1927 р. радянська влада вже чітко обрала курс на колективізацію сільського господарства й кооперативна стала заручником обставин.

Передплачували журнал кооперативні союзи (629), колгоспи (566), установи й окремі громадяни (269) [6, 62]. Інший журнал „Сільського Господаря” – „Коопероване село” – був менш популярним серед селянства. У 1926–27 рр. існувало лише 3 тис. його постійних передплатників [10, 17]. Крім цього, видавався двохижневий журнал „Коопероване буряківництво”. Однак вийшло всього 5 номерів і через швіроку його випуск припинився [6, 62].

Окремими союзами видавалися брошури та книги на сільськогосподарську та кооперативну тематику. Наприклад, Роменським союзом видано посібник із боротьби зі шкідниками, Маріупольським союзом – брошуру „Из современных вопросов организации сельского хозяйства”, Кам'янечь-Подільським союзом – книжку „До селян Кам'яччини” [4, 81]. Загалом видавничі справи кооперативів мала значні об'єми. Так, 1927 р. видано 9,6 тис. брошур та 7,8 тис. книг [6, 62].

Отже, поширення кооперативів у українському селі книг та журналів сприяло покращенню агрокультурних знань селян, їхнього культурно-освітнього рівня.

Г. Див.: Кукса Н.Г. *Культурно-освітній розвиток українського селянства в період українізації*. Автореф. дис. ... к.і.н. – Черкаси, 2005; Костик Є.П. *Створення та діяльність кооперативних видавництв в УСРР 1922–1930 рр.*: Автореф. дис. ... к.і.н. – Черкаси, 2006.

1. Агропропаганда під час весняної засів кампанії // *Український агроном*. – 1929. – № 1.
2. В.Р. *Селянська преса // Радянський Селянин*. – 1925. – № 5-6.
3. Зарудний С. *Культурно-освітня робота сільськогосподарської кооперативної 1925–1926 рр. // Коопероване село*. – 1927. – № 11-12.
4. Зарудний С. // *Коопероване село*. – 1927. – № 13.
5. Озурцов М. *Культурно-освітня робота системи сільськогосподарської кредитної кооперативної України // Коопероване село*. – 1927. – № 4-5.
6. Петрушин Т. *Способи агрономізації бідняцько-середняцьких мас села*. – 1929. – № 12.
7. Річний звіт системи бібліотек за 1928 р.
8. *Сільський Господар*. – Звіт за 1927/28 рік.
9. *Сільський Господар*. – Відомості за 1926–1927 операційний рік.
10. *Сільський Господар*. – 1925. – 4.8.